

*dr hab. prof. UJK Marek Leszczyński*¹

Instytut Nauk o Bezpieczeństwie

Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach

Bezpieczeństwo ekologiczne i zjawisko ekoterroryzmu – ewolucja poglądów w warunkach przemian społeczno- -ekonomicznych na świecie

Abstrakt

Bezpieczeństwo ekologiczne stanowi integralny obszar badań w ramach eksploracji nad bezpieczeństwem, zarówno w wymiarze narodowym, jak i międzynarodowym. Nie rezygnując z paradygmatu realistycznego (neorealistycznego), w którym państwo odgrywa wiodącą rolę w kształtowaniu bezpieczeństwa, poszerzenie kontekstu o wątki ekologiczne sprawia, że w sposób bardziej adekwatny do aktualnych wyzwań tworzyć się będzie rozwiązania odpowiadające oczekiwaniom głównych aktorów społecznych. Powszechnie obserwowane zmiany klimatyczne oraz cała gama zagrożeń dla środowiska naturalnego, generowanych przez działalność człowieka, skutkowały podjęciem szeregu działań politycznych oraz stworzeniem bogatego instrumentarium prawnego w obszarze miękkiego prawa międzynarodowego oraz regulacji krajowych. Również można zaobserwować, że w literaturze ekonomicznej pojawiły się koncepcje, mające źródło w ekonomii radykalnej, które akcentują konieczność rezygnacji z paradygmatu neoliberalnego – koncepcja dewzrostu. Obserwujemy swoistą dychotomię między deklarowanymi działaniami a oczekiwaniami ruchów radykalnych. Postulaty tych grup przyjmują postać m.in. działań ekoterrorystycznych. Głównym celem opracowania jest wskazanie na rosnące znaczenie bezpieczeństwa ekologicznego w analizach i studiach nad bezpieczeństwem narodowym, w kontekście narastających zagrożeń ekologicznych oraz występowania zjawiska ekoterroryzmu. W artykule zwrócono uwagę na konieczność aktywnej polityki ekologicznej państwa, odwołując się do niektórych działań podejmowanych w ramach propozycji ze strony Unii Europejskiej, oraz na potrzebę zmiany podejścia do procesu gospodarowania. Sprzeczność celów biznesowych i środowiskowych może w najbliższej przyszłości powodować eskalowanie organizacji radykalnych zarówno w krajach Zachodu, jak też w państwach wkraczających na ścieżkę intensywnej industrializacji. Ważne jest promowanie skutecznych rządów państwa i praktyk, które są wspierane przez służby bezpieczeństwa, respektujące prawa człowieka.

Słowa kluczowe: bezpieczeństwo ekologiczne, bezpieczeństwo narodowe, ekoterroryzm.

¹ Adres korespondencyjny: Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach, Instytut Nauk o Bezpieczeństwie, ul. Uniwersytecka 15, 25-406 Kielce; e-mail: marek.leszczynski@ujk.edu.pl. ORCID: 0000-0002-4951-1974.

**Ecological security and the phenomenon of eco-terrorism – the evolution of views
in the context of socio-economic changes in the world**

Abstract

Ecological security is an integral area of research within the framework of security studies, both in the national and international dimension. Without abandoning the realist (neo-realist) paradigm, in which the state plays a leading role in shaping security, broadening the context to include ecological threads means that solutions that meet the expectations of the main social actors will be created in a way that is more adequate to current challenges. The widely observed climate changes and the whole range of threats to the natural environment generated by human activity have resulted in the undertaking of a number of political actions and the creation of a rich set of legal instruments in the area of soft international law and national regulations. It can also be observed that concepts originating from radical economics have appeared in economic literature, which emphasize the need to abandon the neoliberal paradigm - the concept of degrowth. We observe a specific dichotomy between the declared actions and the expectations of radical movements. The postulates of these movements take the form of, among others, eco-terrorist actions. The main objective of the study is to indicate the growing importance of ecological security in analyses and studies on national security, in the context of growing ecological threats and the occurrence of the phenomenon of eco-terrorism. The article draws attention to the need for an active ecological policy of the state, referring to some actions taken as part of the proposals of the European Union, and the need to change the approach to the management process. The contradiction of business goals and environmental goals may in the near future cause the escalation of radical organizations both in Western countries and in countries entering the path of intensive industrialization. It is important to promote effective state governance and practices that are supported by security services that respect human rights.

Keywords: ecological security, national security, ecoterrorism.

JEL: H56, K 32, F54, H12.

WPROWADZENIE

Bezpieczeństwo ekologiczne jest jednym z najważniejszych wyzwań naszych czasów. Współczesne społeczeństwo jest nieustannie narażone na różnego rodzaju zagrożenia związane ze środowiskiem, w tym zanieczyszczenie powietrza, wody i gleby, skażenie ekosystemów, a także działania ekoterrorystyczne. Pojęcie terroryzmu ekologicznego, czyli ekoterroryzmu, jest stosunkowo od niedawna obecne w literaturze przedmiotu. W 2002 r. James F. Jarboe określił ekoterroryzm jako „użycie lub zagrożenie użyciem przemocy o naturze przestępczej przeciwko ludziom lub własności przez zorientowaną na środowisko naturalne, mniejszościową grupę, z ekologiczno-politycznych powodów lub działanie ukierunkowane na publiczność poza celem, zazwyczaj natury symbolicznej” (Statement of James F. Jarboe, 2002). Podstawowym zadaniem współczesnej polityki ekologicznej jest próba łączenia wzrostu i rozwoju społeczno-gospodarczego z ochroną środowiska naturalnego. W ostatnich latach widoczne są zmiany spowodowane znacznym postępem technologicznym oraz nierównomiernym wzrostem liczby ludności (depopulacja

i przeludnienia występują równocześnie w różnych częściach świata). Spowodowało to znaczące pogorszenie stanu środowiska naturalnego. Mamy do czynienia ze skażeniem ekosystemów, jak również z zagrożeniami ekologicznymi. Widoczne jest występowanie klęsk żywiołowych, wyczerpywanie zasobów surowców nieodnawialnych, awarie przemysłowe, transportowe, jądrowe oraz zanieczyszczenia, które negatywnie wpływają na zdrowie i jakość życia ludzi, a w dalszej perspektywie stanowią zagrożenie dla bezpieczeństwa państwa. Obecnie częściej niż w przeszłości, mówi się o związku między bezpieczeństwem narodowym, a zagrożeniami naturalnymi. Konieczne jest zatem minimalizowanie niebezpieczeństw ekologicznych i zapobieganie ujemnym skutkom rozwoju cywilizowanego. Bezpieczeństwo ekologiczne kształtuje stosunki naturalne i społeczne w biosferze Ziemi. Bezpieczeństwo ekologiczne można definiować jako pozytywne i negatywne. Pozytywne – podkreśla znaczenie myślenia przyszłościowego i międzynarodowej współpracy w dążeniu do unormowania stanu środowiska naturalnego. W ujęciu negatywnym bezpieczeństwo ekologiczne rozumie się jako dążenie do wykluczenia zagrożeń dla środowiska naturalnego. Zadaniem bezpieczeństwa ekologicznego jest stworzenie odpowiednich warunków do życia (trwania, przetrwania i rozwoju podmiotów). Kontekst ten jest obecny w literaturze przedmiotu co najmniej od kilku dekad, a zwłaszcza w ostatnich latach zyskał na znaczeniu ze względu na nasilający się kryzys klimatyczny, ekologiczny i coraz więcej konfliktów zbrojnych, w których przedmiotem rywalizacji są zasoby naturalne. Zasoby środowiska rozumiane są zwykle jako krajobraz wraz z tworami przyrody nieożywionej oraz naturalnymi i przekształconymi siedliskami przyrodniczymi z występującymi roślinami, zwierzętami i grzybami. W prawie międzynarodowym pojęcie przyrody odnosi się zazwyczaj wyłącznie do występujących w stanie dzikim roślin i zwierząt oraz ich naturalnych siedlisk (Ciechanowicz-McLean, 2009, s. 322–323).

Podejście do ekologii ulega stałej ewolucji. Na początku XX w. do zasobów naturalnych zaliczano te elementy środowiska, które wtedy były niezbędne do rozwoju cywilizacji: wodę, drewno, żelazo, węgiel i produkty rolne. Z czasem w definicji tej pojawiły się nowe składniki, zwłaszcza od lat siedemdziesiątych XX w., kiedy w dyskursie publicznym problem zanieczyszczenia środowiska naturalnego i kurczenia się zasobów naturalnych stał się jedną z głównych osi sporu politycznego między lewicą a prawicą. Nowe komponenty uwzględniane w opisie zasobów naturalnych to: czyste powietrze, przestrzeń geograficzna, ekosystem i klimat. Ponadto do tej kategorii zalicza się współcześnie: bogactwa mineralne (minerały, gleby, wody, powietrze, roślinność i zwierzęta), siły przyrody oraz walory środowiska decydujące o jakości życia człowieka (przestrzeń geograficzna, piękno krajobrazu, mikroklimat) (Legutko-Kobus, Jastrzębowska, 2011, s. 427).

Bezpieczeństwo ekologiczne dotyczy zachowania środowiska naturalnego na poziomie koniecznym do przetrwania i rozwoju ludzkości. Zmiany środowiskowe są zagrożeniem nie tylko dla ekosystemu, lecz także dla trwałego i zrów-

noważonego rozwoju, dobrobytu i jakości życia populacji. W artykule podjęto rozważania nad bezpieczeństwem ekologicznym w kontekście zmian środowiska bezpieczeństwa. Głównym celem opracowania jest wskazanie na rosnące znaczenie bezpieczeństwa ekologicznego w analizach i studiach nad bezpieczeństwem narodowym, w kontekście narastających zagrożeń ekologicznych oraz występowania zjawiska ekoterroryzmu. Jako metodę badań przyjęto analizę krytyczną oraz studia literaturowe. Artykuł ma charakter przeglądowy i teoretyczny.

BEZPIECZEŃSTWO EKOLOGICZNE JAKO OBSZAR BADAŃ

Od lat sześćdziesiątych XX w. w dyskusjach naukowych coraz częściej pojawia się pojęcie kryzysu ekologicznego, które ma dość niejednoznaczny charakter. Zjawisko opisywane jako kryzys ekologiczny trwa wiele lat i jest obserwowane jako nasilenie, a nawet przesilenie dla świata żywego, w tym człowieka. Kryzys ekologiczny ma wiele wymiarów: ekologiczny, społeczny, ekonomiczny, antropologiczny, cybernetyczny i termodynamiczny (Dobrzańska, Dobrzański, Kielczewski, 2009, s. 77–80). Kryzys ekologiczny jest definiowany jako relacja między cywilizacją ludzką a przyrodą, której skutkiem mogą być zmiany w środowisku przyrodniczym prowadzące do ograniczenia i zahamowania rozwoju społeczno-gospodarczego w wymiarze globalnym bądź lokalnym (Legutko-Kobus, Jastrzębowska, 2011). Problematykę bezpieczeństwa ekologicznego można również rozpatrywać poprzez pryzmat sfery społecznej, politycznej i ekonomicznej. W takim ujęciu będzie ono chociażby oznaczało relację człowiek – środowisko naturalne, gdzie jego zadaniem będzie stworzenie warunków odpowiednich do życia.

Wśród najważniejszych rodzajów bezpieczeństwa ekologicznego, według kryterium przedmiotowego, wyróżnia się m.in. bezpieczeństwo biologiczne, chemiczne, techniczno-technologiczne, sanitarne, weterynaryjne, emisyjne, jądrowe, przyrodnicze (w tym bezpieczeństwo gatunkowe i bezpieczeństwo ekosystemów), powodzienne czy też epidemiczne (Brauch, 2008).

Należy mieć świadomość, iż bezpieczeństwo ekologiczne w wymiarze globalnym może być zachowane w przypadku stosowania przez wszystkich bez wyjątku jednakowych, ustalonych zasad współpracy. Spośród nich z wielu względów na czoło wysuwa się kilka, a mianowicie: utrzymywanie już istniejącego stanu środowiska, przywracanie do normy zakłóconego stanu środowiska przyrodniczego i podejmowanie działań w celu jego poprawy. We współczesnych realiach obiecującym postulatem możliwym do spełnienia byłoby osiągnięcie globalnego bezpieczeństwa ekologicznego. Jeśli jednak zdamy sobie sprawę z tego, że proces ten będzie tak długi, jak długi był okres degradowania i dewastowania środowiska (w wielu miejscach osiągający stan kryzysu czy nawet klęski ekologicznej), okaże się to dzisiaj mało realne. W praktyce częściej dąży się do osiągnięcia takiego

stanu drogą małych kroków i decyduje, albo o bezpieczeństwie pewnych środowisk i dziedzin działalności człowieka, albo też określonych obszarów. Liczne doświadczenia z praktyki działań na forum wewnętrznym czy międzynarodowym wykazują, że już istniejące czy wyłaniające się problemy ekologiczne nie są rozwiązywane, ani zwykle nie mogą być rozstrzygnięte do końca, przynajmniej w krótkim czasie, np. problem zanieczyszczeń gazowych i pyłowych atmosfery czy kwaśnych deszczów. Jest to niemożliwe z przyczyn organizacyjnych, fizycznych, ekonomiczno-finansowych itp. (Halizak, 1997). Jest to również problematyczne, z tego powodu, że interesy poszczególnych państw czy regionów ekonomicznych dotyczące bezpieczeństwa ekologicznego, ogólnie rzecz biorąc, nie są tożsame. Dobrym przykładem na to jest kwestia tzw. brudnego przemysłu, do którego zalicza się przede wszystkim przemysł stalowy, chemiczny i wydobywczy. Z tego też względu powstaje błędne koło. Kraje rozwinięte – co jest zrozumiałe – chcą pozbyć się takich dziedzin gospodarki, zwłaszcza w imię ochrony swego środowiska, zaś kraje słabo rozwinięte, zacofane i zależne gospodarczo, dążą do ich rozszerzania i napędzania postępu własnego państwa, często nawet drogą importu niebezpiecznych technologii (Bartkowiak, 2013).

W takiej sytuacji stajemy przed problemem, trudnym do rozstrzygnięcia, albowiem nie da się wobec rozbieżności interesów gospodarczych zdefiniować globalnego bezpieczeństwa ekologicznego (środowiskowego). Od tych zależności i uwarunkowań wiedzie prosta droga do wysnucia wniosku, że podejście do bezpieczeństwa ekologicznego jest i może być tak różne, jak różna jest świadomość ekologiczna oraz wiedza o problemie zagrożeń środowiskowych.

Wydaje się jednak, że o takim rodzaju bezpieczeństwa decydują przede wszystkim możliwości gospodarcze, cele nie tylko ekonomiczne, interesy polityczne, czy nawet wymuszenia pozaekologiczne. Wynika z tego, że nie jest ono tym samym dla wszystkich. To zaś oznacza, że różnice interesów mogą się stać źródłem wielu problemów w polityce międzynarodowej. Jeśli więc bezpieczeństwo ekologiczne określi się pewnymi granicami – na przykład granicami sfer ziemskich – to obszar między nimi stanowi pole do negocjacji oraz możliwych wyborów i porozumień międzynarodowych.

Obrona środowiska jest potrzebą, której zaspokojenie stanowi warunek zapewnienia bezpieczeństwa środowiskowego przez priorytetowe traktowanie zagadnień ochrony i kształtowania środowiska. Problemami tymi zajmuje się wiele instytucji o różnej proveniencji – instytucje rządowe, placówki naukowo-badawcze oraz edukacyjne.

W tradycyjnym pojmowaniu bezpieczeństwa, wyrosłym z paradygmatu realistycznego, podmiotem jest państwo, natomiast zmiana środowiskowa jest przedmiotem zainteresowania o tyle, o ile może stać się przyczyną konfliktów zbrojnych między krajami. Z kolei w podejściu ekologicznym (ekorozwojowym) bezpieczeństwo środowiskowe dotyczy wpływu działalności ludzkiej, w tym

w dziedzinie wojskowej, na środowisko naturalne. W takim ujęciu aktywność badawcza koncentruje się na środowisku naturalnym. Znane jest jeszcze podejście akcentujące wpływ zmiany środowiskowej na bezpieczeństwo ludzkie (Barnett, 2010, s. 236). W kontekście nasilającego się kryzysu klimatycznego oraz ekologicznego trwają intensywne prace nad poszukiwaniem nowych metod zaspokajania potrzeb energetycznych ludności. Wynika to ze stale zwiększającego się zapotrzebowania na energię (nowe technologie, w tym technologie cyfrowe generują ślad węglowy), a jednocześnie presja środowiskowa warunkuje radykalną zmianę w podejściu do produkcji energii. Rozwój alternatywnych, w stosunku do tradycyjnych, sposobów wytwarzania energii, m.in. OZE, energetyka rozproszona, małe elektrownie atomowe, wykorzystanie sił natury (wiatru, słońca, wody), dają nadzieję na stopniowe, niemal całkowite wyeliminowanie węglowodorów jako podstawowych źródeł energii dla ludzkości. Działania te mają wymiar zarówno w polityce krajowej, jak też obejmują inicjatywy o charakterze ponadnarodowym – m.in. cele klimatyczne Unii Europejskiej.

Środowisko jest swoistym systemem łączącym czynniki biotyczne i abiotyczne wpływające na rozwój gatunku lub populacji. Z tego wynika, iż istnieje potrzeba teoretycznego odniesienia się do zjawisk kryzysowych i tendencji, ujawnienia ich najogólniejszych przyczyn, uwarunkowań i mechanizmów, a także aktywnego włączenia się w nurt działań praktycznych, których celem jest eliminowanie lub pomniejszanie zgubnych dla przyrody i człowieka procesów. Tym bardziej że zmienił się, wraz z dynamiką przemian stosunków międzynarodowych, zakres przestrzenny zainteresowania problemami bezpieczeństwa uwzględniającego charakter różnych zagrożeń i powstających między nimi zależności (Książkowski, 2016). W ramach różnych podejść do kwestii bezpieczeństwa ekologicznego badacze wyróżniają: ekologizm, bezpieczeństwo wspólne, środowiskową przemoc, zieloną obronę oraz bezpieczeństwo ludzkie. Wymienione stanowiska czerpią ideowo przede wszystkim z nurtu nowej lewicy (na kanwie rewolucji 1968 r.). Nowa lewica kwestionowała dogmaty, na których opierało się społeczeństwo burżuazyjne. Na skutek buntu społecznego (strajki studenckie we Francji i innych państwach Zachodu) zakwestionowano, także w naukach społecznych, paradygmaty osadzone w pozytywizmie naukowym. Nastąpiła dekonstrukcja tradycyjnej relacji podmiot – przedmiot poznania. Silnym piętnem odcisnęła się działalność szkoły frankfurckiej, czerpiącej z marksizmu – marksizm kulturowy i ekonomia radykalna. Swoisty zwrot w stronę natury i integracji życia ludzkiego ze środowiskiem z czasem stał się elementem szerszego programu politycznego. Intelktualną podstawą „zwrotu ekologicznego” została filozofia odpowiedzialności Hansa Jonasa, który sformułował przesłanie ekologizmu. Znajdujący w ten sposób bezpośrednie podstawy filozoficzne i aksjologiczne ekologizm występuje w dwóch odmianach: a) ekologii płytkiej skupiającej się na poszukiwaniu rozwią-

zań łączących ze sobą poszanowanie środowiska i zaspokojenie potrzeb ludzkich obywateli krajów wysokorozwiniętych; b) ekologii głębokiej, która podejmuje wyzwania globalne, jej celem jest upodmiotowienie natury w relacjach z człowiekiem, składowym elementom przyrody nadaje się atrybuty podmiotowe – humanizacja przyrody (Izdebski, 2017, s. 111–112). Nurty wyrosłe z krytyki państwowo-centricznego myślenia o bezpieczeństwie postrzegają alternatywnie w stosunku do narracji realistycznej przedmiot bezpieczeństwa – kraj, jednostka, środowisko naturalne, siły zbrojne, źródło zagrożenia – wojna, aktywność ludzka, zmiana środowiskowa, ruchy ekologiczne i pokojowe, a także poziom analizy – ekosystem, państwo, organizacja międzynarodowa, lokalna (Czaputowicz, 2012, s. 98).

Dekonstrukcja myślenia o procesie gospodarowania w kontekście zmiany postrzegania roli zasobów naturalnych i przyrody, jaka jest obecna w dyskursie naukowym od kilku dekad, wyrasta w istocie z krytyki systemu kapitalistycznego, rozumianego jako ciągła pogoń za zyskiem oraz proces nieustannej akumulacji kapitału. W kapitalizmie wyrzeczenia są nie tylko czasową niedogodnością związaną z okresowymi załamaniami gospodarczymi. Są wręcz wpisane w logikę tego systemu. Ekspansja kapitalizmu i akumulacja kapitału opiera się między innymi na mechanizmie tworzenia sztucznych niedoborów (wobec kreowanych potrzeb nigdy nie jest dość) oraz ograniczenia dostępu do dóbr, które wcześniej miały charakter wspólny i nieutowarowiony (Robinson, 2016). Wraz z rozwojem ekologizmu i stanowisk wyrosłych z ekonomii radykalnej w dyskursie naukowym i w debacie publicznej pojawiła się koncepcja dewzrostu. W jej ramach zakwestionowany został paradygmat ekonomii klasycznej i neoklasycznej opartej o modele wzrostu produkcji oraz PKB, przez niektórych mylnie utożsamianych z dobrobytem społecznym. Dewzrost proponuje zupełnie inną logikę myślenia o zasobach. W perspektywie dewzrostowej zasoby te – choć nie są niewyczerpane – pozwoliłyby, przy odpowiednim oszczędnym i rozmyślnym gospodarowaniu nimi i właściwej, sprawiedliwej dystrybucji, zapewnić życie w obfitości dla wszystkich na Ziemi. Zamiast rynkowej rywalizacji wszystkich ze wszystkimi to próba wspólnego zdefiniowania właściwej skali (Kallis, March, 2015).

W obliczu pogłębiającego się gwałtownie i w wielu wymiarach kryzysu ekologicznego, klimatycznego i społecznego postulat dewzrostu wydają się jedynym racjonalnym rozwiązaniem. Chodzi o to, by stworzyć system, który zaspokoi fundamentalne potrzeby wszystkich ludzi na świecie w taki sposób, by jednocześnie nie naruszać zdolności regeneracji naszej planety. Zwolennicy dewzrostu nie mają prostej odpowiedzi na pytanie, jak zdefiniować te potrzeby i jak je zaspokajać. Ich rozważania nie są jednak zawieszane w próżni. Badanie potrzeb społecznych ma długą i ugruntowaną tradycję (by przywołać chociażby koncepcję podstawowych potrzeb społecznych Manfreda Max-Neefa), z której czerpać mogą badacze i badaczki. Pierwsze próby oszacowania, czy możliwe jest zaspokojenie tych potrzeb bez przekraczania granic planetarnych wydają się obiecujące. Julia Steinberger z ze-

społem wskazuje, że potrzeby fizyczne (tj. odżywianie, higiena, dostęp do energii i eliminacja ubóstwa poniżej 1,90 USD) prawdopodobnie mogłyby zostać zaspokojone przy poziomie wykorzystania zasobów, który nie przekracza znacząco granic planetarnych. Jednakże, jeśli progi dla bardziej jakościowych celów (tj. zadowolenie z życia, oczekiwana długość życia w zdrowiu, dostęp do edukacji na szczeblu średnim, jakość demokracji, wsparcie społeczne i równość) mają być powszechnie spełnione, wówczas systemy zaopatrzenia muszą stać się dwa do sześciu razy bardziej wydajne (O'Neill, Fanning, Lamb, 2018). Jest to oczywiście duże wyzwanie, ale jak wskazują autorzy artykułu, istnieje wiele obszarów możliwych interwencji społecznych i technologicznych, które pozwoliłyby na zwiększenie tej wydajności.

W ideę dewzrostu od samego początku wpisana jest zasada demokratyzacji, która ma doprowadzić do zmiany takiej dynamiki władzy i rzeczywistego włączenia wszystkich grup społecznych w proces polityczny. W ramach demokratyzacji nieuniknione są starcia. Jak pisali Giorgos Kallis i Hug March, „przejście na dewzrost będzie wiązać się z konfliktem i będzie z konieczności procesem otwartym. [...] Oznacza utopię, rozumianą jako proces i konflikt, a nie błogi stan końcowy” (Kallis, March, 2015).

Konflikty są oczywistym i nieusuwalnym elementem życia społecznego (Chase, 1927). Dewzrostowa utopia polegałaby na wypracowaniu takich ram dla ich ujawnienia i przepracowania, które pozwoliłyby na uniknięcie przemocy (Klein, 2017). To szczególnie ważne w kontekście aktualnej sytuacji na świecie. Nie lekceważąc obecnych zagrożeń, musimy zacząć pracować na rzecz świata, który nie będzie podporządkowany wyścigowi zbrojeń. Materiały, energia i środki finansowe, które rządy wielu państw tak ochoczo przeznaczają teraz na projektowanie, produkcję i zakup coraz bardziej wyrafinowanych środków zadawania śmierci, muszą zostać w końcu przeznaczone na budowanie infrastruktury niezbędnej do podtrzymywania godnych warunków życia dla wszystkich ludzi na świecie. Być może dziś brzmi to naiwnie, ale ten cel powinien znaleźć się w horyzoncie naszych działań – jako niezbędny warunek naszego przetrwania (Philips, Rozworski, 2019). O ile ideę dewzrostu można traktować jako dość radykalną propozycję, o tyle koncepcja rozwoju zrównoważonego zyskała większą akceptację, zarówno na gruncie teoretycznym, jak też w wymiarze praktycznym.

Rozwój zrównoważony to idea próbująca łączyć cele ogólnoeconomiczne ukierunkowane na dobrobyt i efektywność z racjonalnym podejściem do gospodarowania zasobami naturalnymi. Ekonomia głównego nurtu w niedostatecznym stopniu analizuje kwestię równowagi w korzystaniu z zasobów Ziemi z osiąganiem ekonomicznej efektywności i zyskowności. Znacznie więcej w tym obszarze dokonała ekonomiczna nauka oraz różne nurty instytucjonalizmu. Dbałość o środowisko należy łączyć ze sprawiedliwszym rozdziałem zasobów i dóbr w skali gospodarki światowej. Nadmierna i nieodpowiedzialna eksploatacja zasobów naturalnych zwykle wiąże się z nierównościami ekonomicznymi i społecznymi

(Drosik, Heidrich, Ratajczak, 2022). Polityka i koncepcja zrównoważonego rozwoju przeszła pewną ewolucję, można wyróżnić kilka jej zasadniczych etapów (Bąk, Cheba, 2024):

- etap inspiracji – lata sześćdziesiąte i siedemdziesiąte XX w.,
- etap dojrzewania, który miał miejsce w latach osiemdziesiątych,
- etap fascynacji, rozwijający się na przełomie lat osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych XX w.,
- trwający współcześnie (zapoczątkowany w 1992 r.) etap implementacji i integracji koncepcji zrównoważonego rozwoju,
- oraz równoległy do niego etap wątpliwości dotyczących głównie realności stosowania tej koncepcji w praktyce gospodarczej.

Dość naiwna wiara w stały postęp ekonomiczno-społeczny, która przyświecała ekonomii głównego nurtu, zaczęła ulegać zmianie stosunkowo niedawno. Co prawda, już ekonomiści związani ze szkołą szwedzką i ekonomią rozwoju akcentowali w latach sześćdziesiątych konieczność bardziej odpowiedzialnego podejścia do gospodarowania, to jednak zdefiniowanie zrównoważonego rozwoju nastąpiło dopiero w 1972 r. na konferencji ONZ „Środowisko a dobrobyt ludzkości”. Mianem rozwoju zrównoważonego określono zaspokojenie podstawowych potrzeb wszystkich ludzi, łącząc tę kwestię z zachowaniem równowagi ekosystemu w perspektywie następnych pokoleń (Frejtag-Mika, Sieradzka, 2015).

Rozwój zrównoważony wymaga holistycznego ujmowania celów i działań w oparciu o inkluzywność, dostęp społeczności różnych państw do globalnych korzyści wynikających z wymiany międzynarodowej, a także nieprzekraczanie granic wydolności środowiska naturalnego (Rutkowski, 2016). Jednocześnie pisząc o rozwoju zrównoważonym, należy rozróżnić dwa zasadniczo odmienne kategorie ekonomiczne, a mianowicie wzrost i rozwój gospodarczy. Wzrost gospodarczy jest to powiększanie się zdolności wytwórczych gospodarki związane z wielkością produkcji dóbr i usług. Poziom wzrostu gospodarczego zależy od wielu czynników o charakterze ekonomicznym, takich jak: wielkość zasobów kapitału, stopy oszczędności i inwestycji w gospodarce, postęp techniczny, poziom kapitału ludzkiego czy sprawność instytucji. Natomiast pojęcie rozwoju gospodarczego jest znacznie szersze. O ile wzrost gospodarczy mierzony jest zmianami o charakterze ilościowym, to rozwój gospodarczy opisywany jest zmianami jakościowymi. Zmiany te mają charakter strukturalny i instytucjonalny. Chodzi tu o zmiany w: strukturze branżowej i gałęziowej, strukturze zatrudnienia w układzie sektorów gospodarki oraz charakterze podaży dóbr i popytu na dobra i usługi w danym czasie. Rozwój gospodarczy ma zatem charakter złożony. Wymaga stosownych impulsów zarówno o charakterze endo-, jak i egzogenicznym. Procesowi wieloletniego wzrostu gospodarczego nie musi towarzyszyć rozwój ekonomiczno-społeczny. Sam wzrost gospodarczy, bez przeobrażeń o charakterze jakościowym związany z koniecznością zmian zachowań i postaw podmiotów na rynku, może jedynie petryfikować prze-

starzałą strukturę gospodarki. O ile koncentrowanie się na wzroście gospodarczym w krajach o niskim poziomie rozwoju może mieć swoje uzasadnienie, o tyle lekceważenie zmiennych jakościowych w państwach o co najmniej średnim poziomie rozwoju i średnim dochodzie jest wysoce nieuzasadniony.

Złożoność procesu rozwoju ekonomiczno-społecznego wynika z konieczności uwzględniania różnych czynników o charakterze rozwojowym, takich jak (Kołodko, 2008):

- polityka gospodarcza,
- reguły gry, w ramach których funkcjonuje gospodarka,
- kultura organizacji,
- wyznawane wartości,
- stosunki społeczne,
- stosowane techniki i technologie,
- ryzyko przedsięwzięć,
- oddziaływania środowiskowe,
- sposoby zarządzania.

ZAGROŻENIA EKOLOGICZNE I POLITYKA EKOLOGICZNA PAŃSTWA

Każdy z krajów narażony jest na agresję ekologiczną zewnętrzną i wewnętrzną. Oznacza to, że czynniki destrukcyjne dla równowagi ekosystemu mogą pochodzić zarówno z terytorium danego państwa, jak też z dowolnego regionu świata (granice polityczne nie mają tu żadnego znaczenia). W związku z tym działania podejmowane dla osiągnięcia bezpieczeństwa ekologicznego nie mogą ograniczać się tylko do działań jednego kraju. Bezpieczeństwo ekologiczne wymaga szeregu spójnych działań we współpracy z sąsiadami.

Działania te dedykowane są (Legutko-Kobus, Jastrzębowska, 2011, s. 431):

- zabezpieczeniu odpowiednich zasobów dyspozycyjnych wody,
- zachowaniu rolniczych terenów uprawnych (w tym właściwości produkcyjnej gleb, stosunków wodnych, różnorodności biologicznej),
- niezmnieszanu zasobów leśnych,
- zwiększaniu powierzchni obszarów chronionych,
- propagowaniu turystyki zrównoważonej,
- ochronie krajobrazu.

Do stałych elementów działań w obszarze bezpieczeństwa ekologicznego należy także utrzymanie odpowiedniego stanu elektrowni atomowych, rurociągów naftowych i gazociągów, aby zminimalizować potencjalne zagrożenia skażeniem radioaktywnym i wyciekami z rurociągów (Soroka, 2009).

Nasilająca się antropopresja doprowadziła do zagrożeń środowiskowych określanych mianem globalnych problemów środowiska. W literaturze przed-

miotu spotykamy cztery rodzaje zagrożeń środowiskowych (Czajka, Becla, 2007, s. 192–193):

- problemy wywołane w skali globalnej, których konsekwencje ekologiczne są odczuwalne w skali lokalnej i światowej – globalne zmiany klimatyczne, ubytek warstwy ozonowej,
- problemy wywołane w skali lokalnej, ze względu na powszechność zjawiska mające zarówno lokalne jak i globalne znaczenie – zanieczyszczenie wód słodkich i słonych, degradacja powierzchni Ziemi, wylesienie,
- problemy lokalne ograniczające dostęp do określonych zasobów naturalnych – nadmierna eksploatacja surowców naturalnych,
- problemy wywołane lokalnie, oddziałujące lokalnie, ale powszechnie występujące na całym świecie – gromadzenie odpadów, w tym niebezpiecznych, ograniczenie bioróżnorodności w skali lokalnej.

Kwestie związane z zagadnieniem bezpieczeństwa ekologicznego są uregulowane w szeregu różnych dokumentów zarówno o zasięgu krajowym, unijnym, jak i międzynarodowym. Podstaw bezpieczeństwa ekologicznego w Polsce należy dopatrywać się w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z 1997 r., która w art. 74 ust. 1 zobowiązuje władze publiczne do prowadzenia polityki zapewniającej bezpieczeństwo ekologiczne obecnym i przyszłym pokoleniom. Należy jednak zaznaczyć, iż Konstytucja RP nie zawiera definicji bezpieczeństwa ekologicznego oraz nie precyzuje, jakie konkretnie działania w tym zakresie ciążyą na władzy publicznej. Doprecyzowanie kwestii związanych z bezpieczeństwem ekologicznym Polski znajduje się w polskiej polityce ekologicznej, której podstawy przyjęcia są zawarte w przepisach Ustawy z dnia 27 kwietnia 2001 r. Prawo ochrony środowiska (dalej: p.o.ś). Artykuł 13 tego aktu prawnego cel polityki ekologicznej państwa określa jako „stworzenie warunków niezbędnych do realizacji ochrony środowiska”. Natomiast zgodnie z art. 14 ust. 1 p.o.ś. polityka ekologiczna państwa, na podstawie aktualnego stanu środowiska, określa w szczególności

- cele ekologiczne,
- priorytety ekologiczne,
- rodzaj i harmonogram działań proekologicznych,
- środki niezbędne do osiągnięcia celów, w tym mechanizmy prawno-ekonomiczne i środki finansowe.

Jednocześnie art. 14 ust. 2 p.o.ś stanowi, iż politykę ekologiczną państwa przyjmuje się na cztery lata, z tym, że przewidziane w niej działania w perspektywie obejmują kolejne cztery lata. Dotychczas w Polsce przyjęto kilka tego typu dokumentów:

1. Politykę Ekologiczną Państwa z 1990 r.
2. II Politykę Ekologiczną Państwa na lata 2001–2010.
3. Politykę Ekologiczną Państwa na lata 2003–2006 z uwzględnieniem perspektywy na lata 2007–2010.

4. Program Wykonawczy do II Polityki Ekologicznej Państwa na lata 2002–2010.
5. Politykę Ekologiczną Państwa w latach 2009–2012 z perspektywą do 2016 r.
6. Politykę Ekologiczną Państwa 2030 – strategię rozwoju w obszarze środowiska i gospodarki wodnej (Polityka ekologiczna państwa 2030 – strategia rozwoju).

Ponadto wiele kwestii istotnych z punktu widzenia bezpieczeństwa ekologicznego Polski zostało uregulowanych w aktach prawnych o randze ustawowej. Należą do nich m.in.:

1. Ustawa z dnia 22 czerwca 2001 r. o organizmach genetycznie zmodyfikowanych.
2. Ustawa z dnia 11 maja 2001 r. o warunkach zdrowotnych żywności i żywienia.
3. Ustawa z dnia 23 sierpnia 2001 r. o środkach żywienia zwierząt.
4. Ustawa z dnia 6 czerwca 2002 r. Prawo własności przemysłowej.
5. Ustawa z dnia 28 grudnia 2000 r. o obrocie z zagranicą towarami i technologiami o znaczeniu strategicznym dla bezpieczeństwa państwa itd.

Dodatkowo Polska ze względu na członkostwo w Unii Europejskiej jest zobowiązana do uwzględniania w swoim porządku prawnym unijnej polityki ekologicznej, a także regulacji UE w kwestii bezpieczeństwa ekologicznego. Warto również zaznaczyć, że problematyka bezpieczeństwa ekologicznego z racji na swój globalny charakter wiąże się z szeroko zakrojoną współpracą międzynarodową. W jej efekcie przyjęto szereg aktów prawnych normujących opisywane w opracowaniu zagadnienie. Wśród najważniejszych dokumentów należy wymienić m.in.:

1. Konwencję genewską o zakazie używania technicznych środków oddziaływania na środowisko w celach militarnych lub jakichkolwiek innych celach wrogich z 1977 r.
2. Układ o nierozprzestrzenianiu broni jądrowej z 1968 r.
3. Konwencję wiedeńską o wczesnym powiadamianiu o awarii jądrowej z 1986 r.
4. Konwencję wiedeńską o pomocy w przypadku awarii jądrowej lub zagrożenia radiologicznego z 1986 r.
5. Konwencję o kontroli transgranicznego przemieszczania i usuwania odpadów niebezpiecznych (Konwencja bazylejska) z 1989 r.
6. Protokół bazylejski w sprawie odpowiedzialności za szkody środowiskowe, przyjęty na V Konferencji Stron Konwencji w 1999 r.
7. Protokół w sprawie bezpieczeństwa biologicznego z 2000 r. W Polsce został ratyfikowany w 2003 r.
8. Konwencję helsińską w sprawie transgranicznych skutków awarii przemysłowych (Konwencja awaryjna) z 1992 r.
9. Konwencję o zakazie rozwoju, produkcji, składowania i użycia broni chemicznej oraz zniszczenia jej zapasów sporządzona w Paryżu z 1993 r.
10. Konwencję w sprawie trwałych zanieczyszczeń organicznych (Konwencja sztokholmska) z 2001 r.

Analizując powyżej wymienione umowy, można zauważyć, iż współpraca międzynarodowa skupia się przede wszystkim na energii jądrowej, transgranicznym przepływie zanieczyszczeń powietrza, przemieszczaniu się odpadów i zanieczyszczeniu wód granicznych, odpowiedzialności za szkody środowiskowe oraz przeciwdziałaniu skutkom ewentualnych awarii przemysłowych i transportowych.

W 2019 r. również Komisja Europejska przedstawiła plan dotyczący wprowadzenia Europejskiego Zielonego Ładu, który jest strategią mającą na celu osiągnięcie neutralności klimatycznej przez Unię Europejską do roku 2050. Oficjalne przyjęcie tego celu wyznaczyło nowy kierunek działań politycznych organów UE. Podjęte kroki ukierunkowane zostały na budowę sprawiedliwego, a także zamożnego społeczeństwa opartego na nowoczesnej oraz konkurencyjnej gospodarce niskoemisyjnej. Wśród celów pośrednich wskazano m.in. redukcję emisji gazów cieplarnianych o blisko 55% do 2030 r. względem poziomu z 1990 r. Dokument zwraca uwagę też na potrzebę kompleksowych zmian w wielu wzajemnie powiązanych sektorach, takich jak klimat, energia, przemysł, środowisko, transport czy rolnictwo wraz z finansowaniem zrównoważonego rozwoju (Michalik, Zieliński, 2024).

Decyzją Parlamentu Europejskiego, a także Rady Europejskiej, z 2021 r. klimatyczne cele Europejskiego Zielonego Ładu zostały przełożone na konkretne nowe przepisy w ramach tak zwanego pakietu *Fit for 55*, czyli „Gotowi na 55”. Nazwa pakietu odnosi się do zakładanej redukcji emisji gazów cieplarnianych o 55% do 2030 r. Zbiór ten obejmuje propozycje legislacyjne mające na celu aktualizację i modyfikację unijnych regulacji dotyczących klimatu, a także energii i transportu. Jego zamiarem jest też wprowadzenie nowych aktów prawnych, dostosowujących unijne prawo do przyjętych celów klimatycznych. W pakiecie kładzie się też nacisk przede wszystkim na sprawiedliwość transformacji, wzmacnianie innowacyjności oraz konkurencyjności przemysłu UE, a także na utrzymanie jej wiodącej roli w globalnej polityce klimatycznej.

W Polsce pakiet ten stał się jednak przedmiotem krytyki. Według wielu ekspertów, a także polityków, decyzja o jego wprowadzeniu może spowodować wzrost cen energii, co w konsekwencji zwiększy koszty ponoszone przez firmy i gospodarstwa domowe. Dodatkowo ograniczenie stosowania paliw kopalnych niesie ze sobą olbrzymie ryzyko dla bezpieczeństwa energetycznego całego państwa i tak samo grozi utratą miejsc pracy w wielu sektorach, przede wszystkim w górnictwie i branżach z nim powiązanych. W związku z tym przyszłość wdrożenia pakietu *Fit for 55* pozostaje bardzo niepewna, a jego wpływ na krajową politykę energetyczną oraz na inne branże jest nadal przedmiotem intensywnych debat i negocjacji zarówno na szczeblu krajowym, jak i europejskim (Przyszłość polskiej energetyki, <http://>).

Przyjęty w Polsce *Krajowy Plan na rzecz Energii i Klimatu na lata 2021–2030* w skrócie KPEiK z 2019 r., a także *Polityka Energetyczna Polski do 2040 r.*, czyli PEP2040 z 2021 r., są kluczowymi dokumentami strategicznymi, które wy-

znaczącą transformacji energetycznej w Polsce. Określają one przede wszystkim długoterminowe ramy polityki energetycznej, uwzględniając zarówno zobowiązania międzynarodowe wynikające z Porozumienia paryskiego, jak i europejskie cele klimatyczne dotyczące redukcji emisji gazów cieplarnianych. Fundamentem tych działań jest unijny cel osiągnięcia zero emisyjności do 2050 r. Jednak Polska, choć podpisała się pod tym celem, wynegocjowała częściowe wyłączenie ze względu na trudne warunki wyjściowe i związane z nimi wyzwania społeczno-ekonomiczne. Należy jednak pamiętać, że Polska pozostaje jednym z najbardziej uzależnionych od paliw kopalnych krajów Unii Europejskiej, dlatego w dokumentach strategicznych duży nacisk położono na koncepcję sprawiedliwej transformacji, uwzględniającej wyższe koszty przebudowy i restrukturyzacji gospodarki, która jest oparta na węglu (Michalik, Zieliński, 2024).

KPEiK definiuje wkład Polski w realizację unijnych celów dotyczących redukcji emisji, uwzględniając specyficzne krajowe warunki w tym zakresie. Dokument ten przedstawia kompleksowy plan transformacji energetycznej w Polsce, który jest realizowany poprzez wdrożenie działań w ramach pięciu powiązanych obszarów unii energetycznej, czyli: zmniejszenia emisji, z dużym naciskiem na rozwój odnawialnych źródeł energii; poprawa efektywności energetycznej; zapewnienie bezpieczeństwa energetycznego; integracja wewnętrznego rynku energii; rozwój badań naukowych czy innowacji oraz konkurencyjności.

Następnym dokumentem jest PEP2040 opracowany przez Ministerstwo Klimatu w 2021 r., który zastępuje wcześniejszą *Politykę Energetyczną Polski do 2030 roku* oraz *Strategię Bezpieczeństwo Energetyczne i Środowisko – perspektywa do 2020 roku*. Jest to wkład w realizację podpisanego Porozumienia paryskiego w 2015 r., a także polityki klimatycznej i energetycznej Unii Europejskiej, której wymagania znacznie zaostrzyły się po 2019 r., czyli po opublikowaniu KPEiK. Plan PEP2040 uwzględnia wyzwania związane z adaptacją polskiej gospodarki do regulacji Unii Europejskiej, zwłaszcza w kontekście celów klimatycznych na rok 2030, a także Europejskiego Zielonego Ładu czy planu odbudowy po pandemii COVID-19 oraz dążeń do osiągnięcia zero emisyjności klimatycznej, uwzględniając krajowe możliwości. Chociaż dokument pozostaje zgodny z Polityką Przemysłową z 2022 r., to jest bardziej szczegółowy, chociażby w zakresie planowanych wskaźników czy też ambicji w kwestii redukcji emisji i rozwoju OZE. Plan obejmuje także dalszy horyzont czasowy, bo do 2040 r. Zawiera również zapowiedź budowy pierwszego reaktora atomowego z określeniem planowanego roku jego uruchomienia. PEP2040 wyznacza też trzy główne filary polskiej polityki energetycznej, w których oparto osiem szczegółowych celów wraz z wymaganymi działaniami oraz projektami strategicznymi do ich zrealizowania (Michalik, Zieliński, 2024).

Aktualnie mamy kilka scenariuszy transformacji energetycznej w Polsce. Najbardziej realne plany przewidują duży rozwój odnawialnych źródeł energii, a także atomu. Wiele ekspertów jest też zgodnych, że transformacja energetyczna jest po-

strzegana przez państwo jako jedno z najważniejszych wyzwań współczesności. Jak podkreślają analitycy, osiągnięcie celów w tym obszarze wymaga wielokrotnego zwiększenia inwestycji oraz zaangażowania kluczowych podmiotów, takich jak administracja publiczna, operatorzy infrastruktury oraz sektor prywatny.

W efekcie możliwe staje się unowocześnienie oraz rozbudowa krajowej sieci energetycznej. W programie tym regulacje z zakresu planowania przestrzennego sprzyjają rozwojowi odnawialnych źródeł energii, a wszystkie urzędy dysponują odpowiednimi zasobami kadrowymi i organizacyjnymi, co pozwala na sprawne prowadzenie procedur administracyjnych. W scenariuszu tym program energetyki atomowej jest realizowany wyjątkowo dynamicznie i uwzględnia budowę kilku bloków jądrowych. Po 2030 r. Polska rezygnuje z budowy nowych elektrowni gazowych. Również pozytywna koncepcja, która jest zgodna z unijnymi wymaganiami i planami, rozważa jednocześnie, dzięki kompleksowym programom wsparcia, realizowanie szerokiej termomodernizacji budynków, co pozwala na istotne ograniczenie zapotrzebowania na energię do ogrzewania (Perzyński, 2023, <http>). Są jeszcze plany, które zakładają jak najdłuższe pozostanie przy węglu, lecz są mało realne ze względu na naciski ze strony Brukseli, która dąży do zero emisyjności. Pozostanie przy takim scenariuszu wiązałoby się z olbrzymimi karami nałożonymi na Polskę w związku z dużą produkcją dwutlenku węgla i Europejskim Systemem Handlu Emisjami.

Cele szczegółowe przyjętej polityki będą monitorowane za pomocą zestawu wskaźników realizacji celów PEP2030 oraz poprzez kierunki interwencji PEP2030:

- zrównoważone gospodarowanie wodami, w tym zapewnienie dostępu do czystej wody dla społeczeństwa i gospodarki oraz osiągnięcie dobrego stanu wód,
- likwidacja źródeł emisji zanieczyszczeń do powietrza lub istotne zmniejszenie ich oddziaływania,
- ochrona powierzchni ziemi, w tym gleb,
- przeciwdziałanie zagrożeniom środowiska oraz zapewnienie bezpieczeństwa biologicznego, jądrowego i ochrony radiologicznej,
- zarządzanie zasobami dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego, w tym ochrona i poprawa stanu różnorodności biologicznej i krajobrazu,
- wspieranie wielofunkcyjnej i trwale zrównoważonej gospodarki leśnej,
- gospodarka odpadami, w kierunku zarządzania w obiegu zamkniętym,
- zarządzanie zasobami geologicznymi poprzez opracowanie i wdrożenie polityki surowcowej państwa,
- wspieranie wdrażania ekoinnowacji oraz upowszechnianie najlepszych dostępnych technik BAT,
- przeciwdziałanie zmianom klimatu,
- adaptacja do zmian klimatu oraz zarządzanie ryzykiem klęsk żywiołowych,
- edukacja ekologiczna, w tym kształtowanie wzorców zrównoważonej konsumpcji,
- usprawnienie systemu kontroli i zarządzania ochroną środowiska oraz doskonalenie systemu finansowania.

Do projektów strategicznych PEP2030 należą:

- czyste powietrze,
- audyty krajobrazowe,
- opracowanie i wdrożenie spójnej i kompleksowej polityki surowcowej państwa,
- *GreenEvo* – akcelerator zielonych technologii,
- leśne gospodarstwa węglowe,
- budownictwo drewniane,
- adaptacja do zmian klimatu,
- kompleksowy program adaptacji lasów i leśnictwa do zmian klimatycznych do 2020 r.,
- woda dla rolnictwa.

Rolą polityki ekologicznej jest więc zapewnienie bezpieczeństwa ekologicznego państwa. Powinno to znaleźć odzwierciedlenie w odpowiednich strukturach zarządzania państwem na szczeblu krajowym, wojewódzkim i lokalnym oraz w takim podziale kompetencji i zadań, który pozwoli na to, aby cele na każdym szczeblu były wyznaczane w oparciu o rozpoznanie potrzeb, zaś środki do ich osiągnięcia – dobierane z uwzględnieniem kryteriów efektywności ekologicznej i ekonomicznej. Szczególne znaczenie w osiągnięciu celów polityki ekologicznej przypisane jest jednostkom samorządu terytorialnego. W ich gestii leży racjonalne planowanie zagospodarowania przestrzennego, które pomaga chronić ludność przed zanieczyszczeniami powietrza i hałasem, suszami i powodzią oraz stratami przez nie powodowanymi, jak również przyrodę przed nadmierną presją.

Dążenie do poprawy jakości życia powoduje stałą potrzebę rozwoju, co jednak jest możliwe tylko dzięki zrównoważonemu korzystaniu z zasobów przyrodniczych, w tym zrównoważonemu korzystaniu z żywych zasobów morskich. Użytkowanie zasobów przyrodniczych to prawo obywateli, a jednocześnie obowiązek władz publicznych, polegający na tym, aby zapewnić trwały dostęp do tychże zasobów przyszłym pokoleniom (Piekarska, 2018). Żadna z form działalności człowieka nie powinna (o ile jest to możliwe w danych uwarunkowaniach społeczno-gospodarczych) powodować trwałego pogarszania stanu zasobów przyrodniczych. Jeżeli zaś to nastąpi, należy przeprowadzić działania kompensacyjne, remediacyjne lub rewitalizacyjne oraz odtworzeniowe w odniesieniu do odpowiednich elementów środowiska, których stan został pogorszony (Karpiuk, 2014).

Ekoterroryzm

Ekoterroryzm został zaliczony do terroryzmu millenarystycznego. Ideowo wywodzi się z ruchów pacyfistycznych, których przedstawiciele twierdzą, że współczesny świat jest zły i że zagraża mu kataklizm. Ich działania opierają się na realizacji koncepcji ideowych, decyzji politycznych. Przesłanką ideową ruchów

pacyfistycznych jest sprzeciw wobec wojny i militaryzacji. Jednym z głównych źródeł zła jest technika na potrzeby wojny. Swoje działania koncentrują na konieczności oczyszczania biosfery poprzez niwelowanie zagrożeń generowanych w ramach cywilizacji technicznej.

Działania ekoterrorystyczne można rozpatrywać w kilku ujęciach. Pierwszym z nich jest celowe wywołanie pandemii, klęsk żywiołowych, przy zastosowaniu mikroorganizmów chorobotwórczych. Działanie takie ma na celu dążenie do podjęcia decyzji przez rząd oraz zrealizowanie przedsięwzięć ideowych. Można także mieć do czynienia z antropopresją destrukcji, która prowadzi do zniszczenia środowiska naturalnego. Inny przykład to działalność ekologów, używających przepisów prawa, która nadaje organizacjom ekologicznym status strony w sprawach środowiska, w celu wpłynięcia na pewne zachowania inwestorów i rządów.

Ekoterroryzm według Shannona O'Leary uznawany jest za świadomą działalność grup dokonujących ataków na środowisko w celu wymuszenia zmiany postaw rządu lub korporacji. Autor ze względu na cele, ataki i źródła ideowej inspiracji wyróżnia dwa rodzaje ekoterroryzmu:

- instrumentalny pojmowany jako zachowania terrorysty będące przeciwieństwem idei ekologicznych. Działania te polegają na wywoływaniu przerażenia będącego następstwem ataku oraz skutkami powstałymi na dużym obszarze w środowisku naturalnym. Ekologiczne tło ma wymiar instrumentalny, ponieważ celem terrorystycznego ataku jest ekosystem. W przypadku tzw. superterroryzmu zagrożenie ma dużą skalę np. skażenia radioaktywne, użycie broni chemicznej i biologicznej, zniszczenie elektrowni jądrowej;
- millenarystyczny, gdy działanie wynika z wątków głębokiej ekologii, ekofaszyzmu, neomaltuzjanizmu. W tym wypadku atak skierowany jest na całe populacje. Również zagrożenia dla środowiska są duże, gdyż cel ataku może być skierowany na urządzenia przemysłowe i obiekty. Może przybierać też formy łagodnego ekoterroryzmu jako ekosabotaż. Wtedy zniszczenia skierowane są na obiekty postrzegane jako symbole konsumpcjonizmu (Horgan, 2005).

Bioterroryzm polega na nielegalnym użyciu czynników biologicznych przeciwko ludziom w celu zastraszenia lub zmuszenia ludności i rządu do osiągnięcia osobistych celów religijnych, społecznych i politycznych. Do tego celu użyte mogą być bakterie, wirusy lub toksyny. Wyżej wymienione czynniki są niebezpieczne, ponieważ mogą ulegać mutacji, reprodukcji, które są trudne do powstrzymania i kontrolowania, bez względu na intencje organizacji przeprowadzającej atak. Wymaga to zatem działań o charakterze prewencyjnym. Nie można, ze względu na bezpieczeństwo, powstrzymać rozwijania się biotechnologii, ponieważ wpływa to pozytywnie na rozwój przemysłu oraz medycyny na świecie. Dla zachowania bezpieczeństwa narodowego należy jednak poświęcić więcej uwagi na zagrożenia i nie pozwolić, aby czynniki patogenne były bronią ofensywną. Przenoszeniu czynników zakaźnych sprzyjają częste i dalekie podróże oraz brak obiegu

powietrza w budynkach. W czasach transportu globalnego, połączeń lotniczych, umożliwiających rozprzestrzenianie się drobnoustrojów, niebezpieczeństw, bioterroryzm zmienia wymiar i percepcję takich pojęć, jak „wyłączna kompetencja państwa”, „granice”, „suwerenność”. W czasach zagrożeń bioterroryzmem żadne z państw nie jest bezpieczne, jeżeli nie są bezpieczni w pełni jego sąsiedzi. Następstwem epidemii globalnej może być naruszenie zasad, na których opierają się współczesne stosunki międzynarodowe. Nie ma skutecznej obrony przed atakiem bioterrorystycznym i jest on trudny do przewidzenia (Horgan, 2005).

Najbardziej skuteczną obroną przed tego typu atakiem jest poprawa funkcjonowania systemów zdrowia publicznego, szczególnie w krajach ubogich i rozwijających się. Państwa niewydolne instytucjonalnie, słabe, są przez terrorystów używane jako azyle schronienia przed aresztem. Grupy terrorystyczne mogą też się tam szkolić i werbować personel. Ważne jest promowanie skutecznych rządów państwa i praktyk, które są wspierane przez służby bezpieczeństwa, respektujące prawa człowieka. Duża odpowiedzialność ciąży na lokalnych systemach zdrowia, gdyż w razie wybuchu epidemii, to one będą walczyć z nią. Zagrożenia transnarodowe mają szeroki zasięg. Zaburzają normy ekonomiczne, prawne, polityczno-społeczne. Następstwa są zagrożeniem dla bezpieczeństwa światowego. Dlatego też ważne jest prowadzenie wspólnej polityki handlowej, integracyjnej i azylowej. Również należy określić zasady regulujące przekraczanie granic, walkę z nielegalną imigracją, z chorobami zakaźnymi, z handlem narkotykami, z przestępczością gospodarczą, przeciwdziałanie zagrożeniom środowiska naturalnego, rozprzestrzenianie broni masowego rażenia, współpracę sądową w sprawach karnych i cywilnych, policyjną i celną wymianę informacyjną. Istotne jest stworzenie skutecznych przeciwdziałań niebezpieczeństwom. Duże znaczenie ma również współpraca wywiadowcza między państwami, efektywnie działające siatki szpiegowskie, penetrujące organizacje terrorystyczne.

PODSUMOWANIE

Bezpieczeństwo ekologiczne w ciągu ostatnich trzech dekad zyskało na znaczeniu jako obszar badań w ramach bezpieczeństwa narodowego i stosunków międzynarodowych. Powszechnie obserwowane zmiany klimatyczne oraz cała gama zagrożeń dla środowiska naturalnego, generowanych przez działalność człowieka, skutkowały podjęciem szeregu działań politycznych oraz stworzeniem bogatego instrumentarium prawnego w obszarze miękkiego prawa międzynarodowego oraz regulacji krajowych. Rozbieżność celów poszczególnych aktorów (państw, instytucji międzynarodowych i korporacji) stawia jednak pod znakiem zapytania realne zapewnienie globalnego bezpieczeństwa ekologicznego. Brak postępu w tym zakresie stanowi w pewnym sensie pożywkę dla powstawania ruchów radykalnych, w tym organizacji stosujących przemoc – ekoterroryzm.

Sprzeczność celów biznesowych i środowiskowych może w najbliższej przyszłości powodować eskalowanie organizacji radykalnych zarówno w krajach Zachodu, jak też w państwach wkraczających na ścieżkę intensywniej industrializacji. W ostatnim czasie również w Polsce zaobserwować można w dyskursie publicznym dość radykalny zwrot w kierunku odwrótu od implementacji Zielonego Ładu UE. Przedstawiciele ekonomii radykalnej i ekonomii ekologicznej od dawna przewidywali narastające problemy, wynikające ze sprzeczności ideologii wolnego rynku (Spash, Asara, 2018). Najbliższe lata mogą okazać się przełomowe dla polityki ekologicznej państw, zwłaszcza w perspektywie rządów nowej administracji amerykańskiej oraz wielu pytań co do kierunków dalszego rozwoju Unii Europejskiej.

BIBLIOGRAFIA

- Barnett, J. (2010). Environmental Security. W: A. Collins (red.), *Contemporary Security Studies* (s. 25–43). Oxford: Oxford University Press.
- Bartkowiak, R. (2013). *Ekonomia rozwoju*. Warszawa: PWE.
- Bąk, I., Cheba, K. (2024). *Zielona gospodarka jako narzędzie zrównoważonego rozwoju*. Warszawa: CeDeWu.
- Brauch, H.G. (2008). Conceptualising the Environmental Dimension of Human Security in the UN. *International Social Science Journal*, 59, 19–48. DOI: 10.1111/j.1468-2451.2008.00631.x.
- Ciechanowicz-McLean, J. (red.). (2009). *Leksykon ochrony środowiska*. Warszawa: Wydawnictwo C.H. Beck.
- Chase, S. (1927). *The Tragedy of waste*. New York: The Macmillian Company.
- Czajka, S., Becla, A. (2007). *Ekologiczne podstawy procesów gospodarowania*. Wrocław: Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej we Wrocławiu.
- Czaputowicz, J. (2012). *Bezpieczeństwo międzynarodowe. Współczesne koncepcje*. Warszawa: PWN.
- Dobrzańska, B., Dobrzański, G., Kielczewski, D. (2009). *Ochrona środowiska przyrodniczego*. Warszawa: PWN.
- Drosik, A., Heidrich, D., Ratjczak, M. (red.). (2022). *Wprowadzenie do zrównoważonego rozwoju*. Warszawa: Scholar.
- Frejtag-Mika, E., Sieradzka, K. (2015). Granice wzrostu gospodarczego – dylematy współczesności. W: E. Molendowski, A. Mroczek (red.), *Globalizacja i regionalizacja we współczesnym świecie. Wyzwania integracji i rozwoju* (s. 35–48). Warszawa: Wydawnictwo SGH.
- Halizał, E. (1997). Ekonomiczny wymiar bezpieczeństwa narodowego i międzynarodowego. W: D.B. Bobrow, E. Halizał, R. Zięba (red.), *Bezpieczeństwo narodowe i międzynarodowe u schyłku XX wieku* (s. 125–148). Warszawa: Scholar.
- Horgan, J. (2005). *The Psychology of Terrorism*. London – New York: Routledge.
- Izdebski, H. (2017). *Doktryny polityczno-prawne. Fundamenty współczesnych państw*. Warszawa: Wolters Kluwer.

- Kallis, G., March, H. (2015). Imaginaries of Hope: the dialectical utopianism of degrowth. *Annals of the Association of the American Geographers*, 105(2), 360–368. DOI: 10.1080/00045608.2014.973803.
- Karpiuk, M. (2014). *Miejsce samorządu terytorialnego w przestrzeni bezpieczeństwa narodowego*. Warszawa: Akademia Obrony Narodowej.
- Klein, N. (2017). *Doktryna szoku*. Warszawa: Wydawnictwo Muza.
- Kołodziej, G. (2008). *Wędrujący świat*. Warszawa: Prószyński i S-ka.
- Książkowski, K.M. (2016). Bezpieczeństwo ekonomiczne – przedmiot badań i praktyka. W: M. Gębska, M. Kubiak (red.), *Współczesne bezpieczeństwo ekonomiczne. Wymiar międzynarodowy* (s. 9–25). Warszawa: Akademia Sztuki Wojennej.
- Legutko-Kobus, P., Jastrzębowska, E. (2011). Bezpieczeństwo a ochrona środowiska przyrodniczego. W: K. Żukrowska (red.), *Bezpieczeństwo międzynarodowe. Przegląd aktualnego stanu* (s. 427–451). Warszawa: Wydawnictwo IUSatTAX.
- Michalik, S., Zieliński, D. (2024). *Transformacja energetyczna w Polsce w świetle strategicznych dokumentów rządowych*. Warszawa: Sieć Badawcza Łukasiewicz – ITECH Instytut Innowacji i Technologii.
- O'Neill, D.W., Fanning, A.L., Lamb, W.F. (2018). A good life for all within planetary boundaries. *Nature Sustainability*, 1, 88–95. DOI: 10.1038/s41893-018-0021-4.
- Perzyński, M. (2023). *Scenariusze transformacji energetycznej w Polsce. Oto 4 główne ścieżki*. Pobrane z: <https://forsal.pl/gospodarka/artykuly/9378050,scenariusze-transformacji-energetycznej-w-polsce-oto-4-glowne-sciezki.html#scenariusz-ambitnego-rozwoju-oze-bez-atomu> (2025.05.12).
- Philips, L., Rozworski, M. (2019). *The People's Republic of Walmart*. New York: Verso.
- Piekarska, A. (red.). (2018). *Pomyśleć ekonomię od nowa. Przewodnik po głównych nurtach ekonomii heterodoksyjnej*. Poznań: Heterodox.
- Polityka ekologiczna państwa 2030 – strategia rozwoju*. Pobrane z: <https://bip.mos.gov.pl/strategie-plany-programy/polityka-ekologiczna-panstwa/polityka-ekologiczna-panstwa-2030-strategia-rozwoju> (2025.02.08).
- Przyszłość polskiej energetyki: kierunki transformacji i wyzwania do roku 2050*. Pobrane z: <https://www.chronmyklimat.pl/gospodarka/2098-przyszlosc-polskiej-energetyki-kierunki-transformacji-i-wyzwania-do-roku-2050> (2025.05.12).
- Robinson, J. (2016). *Szkice o ekonomii marksistowskiej*. Poznań: Heterodox.
- Rutkowski, W. (2016). Nierówności ekonomiczne a rozwój gospodarczy i dobrobyt społeczny. *Ekonomista*, 2, 161–179.
- Soroka, P. (2009). *Strategia bezpieczeństwa zewnętrznego Polski. Proces formułowania*. Warszawa: Aspra.
- Spash, C.L., Asara, V. (2018). Ekonomia ekologiczna, między naturą a społeczeństwem. W: A. Piekarska (red.), *Pomyśleć ekonomię od nowa. Przewodnik po głównych nurtach ekonomii heterodoksyjnej* (s. 65–83). Poznań: Heterodox.
- Statement of James F. Jarobe, Chief, Domestic terrorism/Counterterrorism planning section Federal Bureau of Investigation, before the United States Sentencing Commission, 25 kwietnia 2002. Pobrane z: <chrome-extension://efaidnbmninnibpcajpgclclefindmkaj/https://www.ussc.gov/sites/default/files/pdf/amendment-process/public-hearings-and-meetings/20020225-26/jarboe.pdf> (2025.02.08).